

**BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARNING NUTQIY ETIKETINI
SHAKLLANTIRISH METODIKASI**

Xaitnazarova Matluba Alisherovna
@xaitnazarova_matluba998997152130

Annatsiya: Ushbu maqolada umumta'lim maktabi o'quvchilarida nutqiy etiket va muloqot odobini shakllantirishning samarali metodlari tahlil qilingan. Nutqiy etiket ijtimoiy munosabatlarning muhim tarkibiy qismi sifatida o'quvchining shaxs bo'lib shakllanishidagi o'rni yoritilgan. Maqolada o'quvchilarga salomlashish, murojaat qilish, minnatdorchilik bildirish va rad javobini berish kabi nutqiy vaziyatlarda o'zini tutish madaniyatini o'rgatishning pedagogik va psixologik asoslari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Nutqiy etiket, muloqot madaniyati, nutqiy vaziyat, ijtimoiy munosabatlar, nutqiy odob, interfaol metodlar, rolli o'yinlar, lisoniy vositalar, pedagogik mahorat.

Аннотация: В данной статье анализируются эффективные методы формирования речевого этикета и культуры общения у учащихся общеобразовательных школ. Освещена роль речевого этикета как важного компонента социальных отношений в становлении личности учащегося. В статье показаны педагогические и психологические основы обучения учащихся культуре поведения в таких речевых ситуациях, как приветствие, обращение, выражение благодарности и отказ.

Ключевые слова: Речевой этикет, культура общения, речевая ситуация, социальные отношения, речевая вежливость, интерактивные методы, ролевые игры, языковые средства, педагогическое мастерство.

Abstract: This article analyzes effective methods for forming speech etiquette and communication culture among secondary school students. The role of speech etiquette as an important component of social relations in the formation of a student's personality is highlighted. The article demonstrates the pedagogical and psychological foundations of teaching students the culture of behavior in speech situations such as greeting, addressing, expressing gratitude, and refusal.

Keywords: Speech etiquette, communication culture, speech situation, social relations, speech politeness, interactive methods, role-playing games, linguistic means, pedagogical mastery.

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari rivojlangan davrda "jonli" muloqot madaniyati birmuncha pasayib borayotgani kuzatilmoqda. O'quvchilar orasida ijtimoiy tarmoqlar jargonlari, qisqartmalar va qo'pol so'z birikmalarining ko'payishi nutqiy etiket muammosini dolzarb pedagogik vazifa sifatida kun tartibiga qo'ymoqda. Nutqiy etiket - bu shunchaki "salom-alik" emas, balki shaxsning ma'naviy qiyofasi, uning jamiyatdagi mavqeyi va intellektual salohiyatining ko'zgusidir.

1. Nutqiy etiketning tarkibiy qismlari nutqiy etiket faqat soʻzlardan iborat emas. U bir necha darajali tizimni tashkil etadi. Verbal (Lisoniy) daraja murojaat shakllari, iltifotlar, minnatdorchilik va uzr soʻrash iboralari. Paraverbal daraja ovoz ohangi (intonatsiya), nutq tempi, pauzalar va urgʻu. Noverbal daraja yuz ifodasi (mika), koʻz qarashi, tana holati (jest va pantomima).

2. Shakllantirish metodikasi zamonaviy yondashuvlar oʻquvchilarda ushbu koʻnikmalarni shakllantirishda anʼanaviy maʼruza usulidan voz kechib, quyidagi interfaol metodlarga tayanish lozim:

A. Vaziyatli modellastirish (Scenario Method): Oʻquvchilarga konkret hayotiy vaziyatlar beriladi. Masalan: *"Siz oʻzingizdan yoshi katta inson bilan uchrashuvga kechikib keldingiz. Qanday uzr soʻraysiz?"* yoki *"Notanish odamdan manzilni soʻrashda qaysi iboralardan foydalanasiz?"*. Bunda oʻquvchi nafaqat soʻzlarni tanlaydi, balki oʻzini tutish madaniyatini ham namoyish etadi.

B. "Aks-sado" metodi: Ushbu metodda oʻquvchi suhbatdoshining fikrini tinglab, uni tasdiqlashi va oʻz fikrini qoʻshishi talab etiladi. Bu tinglash madaniyatini (active listening) rivojlantiradi.

C. Lingvistik tahlil: Adabiyot darslarida ijobiy va salbiy qahramonlar nutqini solishtirish. Masalan, Alisher Navoiy asarlaridagi muloqot odobi namunalarini tahlil qilish orqali milliy nutqiy etiket xususiyatlarini tushuntirish.

3. Nutqiy etiket shakllanishining pedagogik shart-sharoitlari

Nutqiy etiketni shakllantirish jarayoni quyidagi uchlikka tayanadi:

1. Oʻqituvchi namunasi: Oʻqituvchining oʻquvchi bilan muloqoti — eng asosiy darslikdir.
 2. Muhit: Maktabda oʻzaro hurmatga asoslangan muloqot muhitining mavjudligi.
 3. Oila bilan hamkorlik: Uyda ota-ona nutqi bolaning nutqiy etiketi poydevorini belgilaydi.
- Oʻquvchilarning nutqiy etiketini shakllantirish -bu ularni kelajakdagi professional va shaxsiy hayotga tayyorlash demakdir. Toʻgʻri tanlangan metodika oʻquvchida nafaqat soʻzlashish mahoratini, balki boshqalarga nisbatan hurmat va empatiya hissiyotlarini ham tarbiyalaydi. Boshlangʻich sinf davri bolaning shaxs sifatida shakllanishi va muloqot qoidalarini oʻzlashtirishi uchun eng qulay davr hisoblanadi.

Boshlangʻich sinf oʻquvchisi maktab ostonasiga qadam qoʻygach, uning muloqot doirasi keskin kengayadi. Endi u nafaqat oila aʼzolari, balki tengdoshlari, turli fan oʻqituvchilari va maʼmuriyat vakillari bilan muloqotga kirishadi. Shu sababli, ushbu yoshda nutqiy etiket salomlashish, murojaat, iltifot, uzr, minnatdorchilik normalarini oʻrgatish taʼlimning strategik vazifasidir. Boshlangʻich sinf oʻquvchilari nutqining oʻziga xosligi, kichik maktab yoshidagi bolalarda nutq hali hissiyotlarga juda boy va beqaror boʻladi. Ularda nutqiy etiketni shakllantirishda quyidagi toʻsiqlarga duch kelinadi. Soʻz boyligining yetishmasligi, rasmiy va norasmiy vaziyatlarni farqlay olmaslik, muloqotda "Sen" va "Siz" murojaat shakllarini aralashtirib yuborish.

Nutqiy etiketni shakllantirishning samarali metodlari roli va dramatik o'yinlar boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun o'yin hamon yetakchi faoliyat turi bo'lib qolmoqda. Metod: "Mehmondorchilikda", "Shifoxonada", "Do'konda" kabi sahnalashtirilgan o'yinlar orqali bolaga kerakli iboralar Masalan: "Iltimos, menga mana shu kitobni bera olasizmi?" amalda o'rgatiladi. "Sehrli so'zlar" daraxti. Sinfxonada maxsus ko'rgazmali qurol tayyorlanadi. Har bir o'quvchi kun davomida ishlatgan odobli so'zlarini (Rahmat, Assalomu alaykum, Kechirasiz, Marhamat) daraxt barglariga yozib boradi. Bu vizual motivatsiya beradi. Ertak-terapiya va qahramonlar tahlili ertak qahramonlarining muloqoti tahlil qilinadi. Masalan, "Zumrad va Qimmat" ertagi orqali muloyimlik va qo'pollikning natijalari solishtiriladi.

Boshlang'ich sinf uchun minimal nutqiy etiketning tarkibiy qismlari

1. Salomlashish va xayrlashish: "Assalomu alaykum", "Salom", "Xayr", "Ko'rishguncha".
2. Murojaat: Ustozlarga, ota-onaga va notanishlarga "Siz" deb murojaat qilish.
3. Iltimos va minnatdorchilik: "Iltimos", "Yordamingiz uchun rahmat", "Baraka toping".
4. UZR so'rash: "Meni kechiring", "UZR, bilmasdan qildim".

O'qituvchi va oilaning roli o'quvchi o'qituvchining har bir so'zini ko'chirib oladi Agar o'qituvchi o'quvchiga "Siz" deb murojaat qilsa, bolada o'ziga nisbatan hurmat va boshqalarni hurmat qilish ko'nikmasi avtomatik ravishda shakllanadi. Ota-onalar bilan ishlashda esa "Uyda muloqot odobi" mavzusida davra suhbatlari o'tkazish tavsiya etiladi.

XULOSA. Nutqiy etiketni shakllantirish faqat ona tili va adabiyot darslari bilan cheklanib qolmasligi kerak. Bu uzluksiz jarayon bo'lib, barcha fan o'qituvchilari va ota-onalar hamkorligini talab etadi. To'g'ri shakllantirilgan nutqiy madaniyat o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va nizoli vaziyatlarning oldini oladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqiy etiketni shakllantirish metodikasi majburiy qoidalarni yodlatishga emas, balki ularni tushunib amalda qo'llashga yo'naltirilishi kerak. Bolaning nutqi qanchalik madaniyatli bo'lsa, uning kelajakdagi ijtimoiy munosabatlari va akademik muvaffaqiyati shunchalik mustahkam bo'ladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. "O'qituvchi nutq madaniyati". - Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, Mahmudov N. 2007.
2. "O'quvchilarning o'zaro muloqot madaniyatini shakllantirish". — Toshkent: "Ma'naviyat", Safarova R 2010.
3. Shabbazova Dilfuza Ruziqulovna. ONA TILI O'QITISH METODIKASI. Toshkent "METHODIST NASHRIYOTI" 2023.
4. Qosimova. K. Boshlang'ich sinflarda imlosi qiyin so'zlarni o'rgatish. -T.1964.
5. PIRLS 2011 baholash asosi. Ina V.S. Mullis, Maykl O. Martin, Enn M. Kennedi, Ketil L. Trong, Marian Sainsberi.
6. Daminova Dilbar Melimurodovna ONA TILINI FANLARARO O'QITISHDA NUTQIY FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI. INTER EDUGATION. CLOBAL STUDY. -2024.N4(1), B:122-128-bet
7. Daminova Dilbar Melimurodovna. Ona tilini fanlararo o'qitishda nutqiy faoliyatni rivoglantirish metodikasi. Til va adabiyotlar.uz 84-86-betlar
8. Daminova Dilbar Melimurodovna, & Salimova Ruxshona Chori qizi. KICHIK YOSHDAGI O'QUVCHILAR NUTQINI O'STIRISHNING VAZIFALARI ,METODLARI VA VOSITALARI. INTERNATIONAL CONFERENCE ON MODERN DEVELOPMENT OF PEDAGOGY AND LINGUISTICS. 53-57-betlar.